
יתגדל ויתקדש שמייה רבא

**קיומם של ישראל - צורך גבוה • תשלום השם והכסא •
הקדיש • רצון שכני סנה**

קיומם של ישראל - צורך גבוה

פעמים אחדות מועלה במקרא הטיעון "למה יאמרו הגויים", טיעון שמגמתו להציל את ישראל מגזרת כליה ושמד. בפעם הראשונה הוזכר טיעון זה בחטא העגל: "למה ה' יחרה אפך בעמך וכו', למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים" וכו' (שמות לב, יא-יב).

הטיעון הזה נשנה בחטא המרגלים: "ואמרו הגויים אשר שמעו את שמעך לאמר, מבלתי יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר" (במדבר יד, טו-טז). ואכן הקב"ה הסכים לו: "ויאמר ה' סלחתי כדברך" (שם שם, כ), ופירש"י: "בשביל מה שאמרת פן יאמרו".

טיעון זה חוזר גם בדברי הנביאים. בפרשת העי, לאחר המפלה במלחמה, נופל יהושע על פניו ואומר:

אהה ה' אלקים, למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אותנו ביד האמורי להאבידנו וכו' בי ה', מה אומר אחרי אשר הפך ישראל עורף לפני אויביו. וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ, ומה תעשה לשמך ה' הגדול (יהושע ז, טז-ט).

ומצינו שאף הקב"ה עצמו משתמש בטענה זו: "אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם, לולי כעס אויב אגור, פן ינכרו צרימו, פן יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת" (דברים לב, כו-כז).

והדבר תמוה, האין לישראל כל זכות להינצל מגזרת כליה ושמד, ורק החשש מתגובת אומות העולם הוא אשר מצילם מאבדון?

הרמב"ן נזקק לסוגיה זו והסביר, שאין הכוונה שתמו זכויותיהם של ישראל, ורק החשש מ"מה יאמרו" מצילם מכיליון, אלא שהכתוב בא לספר שבחם ומעלתם של ישראל, שבלעדיהם אין מקום לכבודו של הקב"ה בעולם. שכן אמר הנביא "אתם עדי נאום ה' ואני א-ל" (ישעיהו מג, יב), ודרשו חז"ל: "כשאתם עדי אני א-ל, וכשאינ אתם עדי כביכול אני א-ל" (ילקוט שמעוני ישעיהו, רמז תנה ועוד). וזה לשון הרמב"ן:

ולכך הזכיר משה בתפילתו "ואמרו הגויים אשר שמעו את שמעך לאמר" וגו', והשם ית' הודה לו בזה, "ויאמר ה' סלחתי כדברך". והטעם בטענה זו איננו כרוצה להראות כוחו בין שונאיו, כי כל הגויים כאין נגדו, מאפס ותוהו נחשבו לו, אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו ויודה לשמו, ושם הרשות בידו להרע או להיטיב. וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם, לא נשאר רק העם הזה לשמו, ופרסם בהם באותות ובמופתים כי הוא א-להי האלהים ואדוני האדונים, ונודע בזה לכל העמים. והנה אם ישוב ויאבד זכרם, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו, ולא יסופר עוד בהם... והנה תהיה כוונת הבריאה באדם בטיילה לגמרי, שלא יישאר בהם יודע את בוראו, רק מכעיס לפניו, ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם, שיהי רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים... וכבר רמזתי בבריאת האדם סוד נשגב ונעלם, צריך ממנו שנהיה לו לעם והוא יהיה לנו לא-להים, כענין שנאמר "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו" (רמב"ן, דברים לב, כו).

ועניינו של סוד זה רמז הרמב"ן בפרשת תצוה. וזה לשונו שם על הפסוק "אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם" (שמות כט, מז):

ואם כן יש בענין סוד גדול, כי כפי פשט הדבר השכינה בישראל צורך הדיוט ולא צורך גבוה, אבל הוא כענין שנאמר 'ישראל אשר בך אתפאר' (ישעיהו מט, ג), ואמר יהושע 'ומה תעשה לשמך הגדול' (יהושע ז, ט). ופסוקים רבים באו כן, "אזה למושב לו" (תהלים קלב, ג), "פה אשב כי איזיתיה" (שם שם, יד).

וביארנו תלמידי המקובלים של הרמב"ן את דבריו:

כי לפי הפשט היה נראה כי השכינה בישראל צורך הדיוט היא [היינו לצרכם וטובתם של ישראל], אבל על דרך הסוד אינו כן, אלא צורך גבוה [לצורכו של הקב"ה], כענין שנאמר 'ישראל אשר בך אתפאר', ואמר יהושע 'ומה תעשה לשמך הגדול', כלומר, אם יכריתו האויבים את שמנו, שלך גדולה משלנו [הצרה שלך גדולה מהצרה שלנו], שאם אין אנו כאן, אין אני כאן [לשון סגי נהור על הקב"ה] [עייני הערות הרב שעוועל על הרמב"ן, שם].

תלה הקב"ה את כבודו בעולם במציאותם של ישראל, שכן הם היחידים היודעים אותו, ולהם בלבד היכולת לגלות מציאותו בעולם. "כנסת ישראל מלבישה את האלוהות המתגלה בעולם" (אורות, עמ' קלט). כשם שהאדם אינו מתגלה מחוץ לביתו אלא כאשר הוא לבוש בבגדיו, כך כנסת ישראל מלבישה את האלוהות, ומאפשרת את התגלותו בעולם.

משלו על כך חז"ל משל:

ריש לקיש בשם ר' ינאי, שיתף הקב"ה שמו הגדול בישראל. למלך שהיה לו מפתח של פלטרין קטנה, אמר המלך אם אני מניחה כמות שהיא, אבודה היא, אלא הריני עושה לה שלשלת, שאם אבדה, השלשת תהא מוכחת עליה. כך אמר הקב"ה, אם מניח אני את ישראל כמות שהם נבלעין הן בין העכו"ם, אלא הרי אני משתף שמי הגדול בהם והן חיים, מה טעמא? וישמעו הכנעני וכל יושבי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ, 'ומה תעשה לשמך הגדול' שהוא משותף בנו (ירושלמי, תענית ב, ו).

ומפרש המהר"ל, שהמשל מדגיש שאמנם אין למפתח ערך עצמי, אלא ערכו הוא בכך שאין אפשרות להיכנס לארמון בלעדיו. ובנמשל - הפלטרין

הוא העולם, וישראל הם המפתח לפלטרין,

ואם אין ישראל, הרי דומה לפלטרין שהוא סגור, וכאשר הפלטרין סגור, אין הפלטרין משמש כלום, ולא נקרא בית, כי אין לו פתיחה. וכך אם אין ישראל אין הפלטרין שהוא העולם משמש כלום והוא סגור, וכאילו אין שם פלטרין עליו כלל, ולפיכך נקרא ישראל מפתח קטנה, שהם אומה קטנה, והם המפתח של הפלטרין הגדולה (נצח ישראל, פרק ז).

וזהו תורף דברי הרמב"ן, שהשראת שכינה בישראל הוא צורך גבוה ולא צורך הדיוט, שקיומם של ישראל הוא כביכול מצרכיו של הקב"ה, שאילולא ישראל אין מציאות לגילוי בעולם. וזהו תוכן תפילתו של משה "למה יאמרו מצרים" וכו', שאילולא ישראל בעולם, יש פתחון פה לאומות העולם לדבר סרה באלוקים, ובטלה כוונת הבריאה.

וכן כתב בעל 'בית הלוי' על הכתוב "אל תירא מרדה מצרימה" (בראשית מו,

:ג)

דכאן באה לו ההבטחה הגדולה שבכל ההבטחות, שיהיה נקרא שמו על ישראל. והכוונה בזה, דלעולם לא יפרסם שם כבודו בעולם על ידי מעשה היוצא חוץ מדרך הטבע, רק באמצעות צורך ישועתן של ישראל, ועל ידי ישועת ישראל יתפרסם שם כבודו בכל העולם. ובכל מעשה שיהיו ישראל בשפלות חלילה, ממילא יהיה גם כבודו בהסתר ובהעלם. וזה שאמר לו "אנכי ארד עמך מצרימה", בכל זמן שאתה תהיה בירידה, גם כבודי אינו נגלה בעולם. וזהו שנקרא בדרך משל שירד עמו מצרימה, על דרך מאמר הכתוב "עמו אנכי בצרה" (תהלים צא, טו). "ואנכי אעלך גם עלה", כשאהיה מעלה אותך, אז על ידי עלייתך יתפרסם גם שמי בכל הגויים, ויהיה עלייה לכבודי. וזהו גם כן כוונת חז"ל שאמרו שהקב"ה שיתף שמו עם ישראל, ונתנו משל על זה, למפתח שחשש בעליו שלא יהיה נאבד וקשר לו שרשרת, כך הקב"ה שיתף שמו עם ישראל, שלא יהיו נאבדים חלילה, והכוונה דפרסום שם כבודו שיתף, שיהיה רק על ידי ישועתן של ישראל, וזה ביטחון גמור שלא יאבדו ח"ו.

ומכאן הביטוי "גלות השכינה". שכן כשישראל נמצאים בשפלות הגלות, הרי זה חסרון בגילוי השכינה, שיש מקום לטענת הנכרים "איה אלקיכם". ועל כן כשישראל נגאלים, גם השכינה נגאלת עמהם, כפי שאנו אומרים בתפילה "ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", שגאולתם של ישראל היא למען שמו.* עיקר זה מקורו בנבואה: "לא למענכם אני עושה בית ישראל, כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגויים אשר באתם שם" (יחזקאל לו, כב); והוא חוזר ונשנה בפי התנאים:

תניא, ר"ש בן יוחי אומר, בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה, שבכל מקום שגלו שכינה עמהן וכו' ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהן, שנאמר 'ושב ה' אלקיך את שבותך', והשיב לא נאמר, אלא ושב, מלמד שהקב"ה שב עמהן מבין הגלויות (מגילה כט, ע"א).

"אמר ר' עקיבא, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומר, 'מפני עמך אשר פדית לך ממצרים גויים ואלוקיך' (שמ"ב ז, כג), כביכול אמרו ישראל לפני הקב"ה: 'עצמך פדית' (מכילתא, פרשה יד), היינו, שפדית אותנו מבית עבדים כיון שאי אפשר היה לך, כביכול, להיות שם יותר, ומתוך שאנו קשורים יחד, הוצאת אותנו כדי לצאת משם (וראה תו"ש שמות ג, רכב ובסידור אוצר התפילות בהושענת 'כהושעת אלים' על מילים 'נקוב והוצאת')."

ומכאן משמעות עמוקה לכל אותם מקראות המדברים בישועת הקב"ה - "אגילה בישועתך" (תהלים ט, טו), "יגל לבי בישועתך" (שם יג, ו), "ואראהו בישועתי" (שם צא, טז) וכדומה - שאין כוונתם רק לומר שהשמחה היא בזה שהקב"ה מושיע את ישראל, אלא שאנו שמחים שהוא עצמו כביכול נושע. והבנה זו עוברת כחוט השני גם בדורות שלאחר התנאים:

"ואמר ר' אבהו, זה אחד מן המקראות הקשות, שישועתן של ישראל ישועתו של הקב"ה" (שוחר טוב, תהלים ט). "הנה מלכך יבוא לך, צדיק ונושע הוא" (זכריה ט, ט), צדיק ומושיע אין כתיב כאן, אלא

* ידידי, הרב בני איזנר זצ"ל, סיפר לי כמה ימים לפני הסתלקותו, שהרב צבי יהודה זצ"ל שאל, איך אנו מבקשים "זכרנו לחיים", "כתבנו בספר החיים", והרי אין לבקש אלא לאחר שאומרים דברי שבח, וע"כ קודמים ג' ברכות לבקשות שבתפילת שמונה עשרה, ואיך מבקשים בתוך ג' ראשונות? ותשובתו של הרצ"ב היתה, שכיון שאנו מבקשים זאת "למענך אלקים חיים", אין זו בגדר בקשה פרטית, אלא למענך.

צדיק ונושע, שלך ושלנו הגאולה" (ילקוט שמעוני, זכריה תקעז). "לה" הישועה, אימתי? 'על עמך ברכתך סלה' (תהילים ג, ט), "זוהר, אמור צ ע"ב).

בדרך זו פירשו חסידים את הפסוק בתהילים "גם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא רע, כי אתה עמדי" (תהילים כג, ד). פשוטו של מקרא אומר, שהקב"ה משמש משענת לאדם, וגם בגיא צלמות, בשעת מצוקה נוראה, אין אדם חושש שיארע לו רע, כיון שאלקים עמו לעזרו. אולם בתורת החסידות פיסקו את הכתוב באופן שונה, ובכך מקבל הפסוק משמעות אחרת לגמרי. וכך אמרו: "גם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא"; "רע - כי אתה עמדי". על עצמי איני חושש, אף שאני נמצא בגיא צלמות. אבל רע לי שכאשר אני נמצא בגלות, אף השכינה מצויה עמי בגלות.

האחריות הזאת כלפי רבש"ע, ותחושת הצער על גלות השכינה מיוחדת היא לישראל בלבד בשל היותם מרכבה לשכינה. הם היחידים הדואגים לכבודו יתברך, וחשים את כובד האחריות לגילוי כבודו בעולם. חז"ל ביטאו את החילוק שבין ישראל לאומות העולם בענין זה, במדרש הבא:

"וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ" (בראשית ב, ה) - כל שיחתן של בריות אינה אלא על הארץ, "עבדת ארעא, לא עבדת" [עשתה הארץ פירות, לא עשתה], וכל תפילתן של בריות אינה אלא על הארץ, "מרי תעבד ארעא, מרי תצלח ארעא" [אדון העולם, עשה שתוציא הארץ פירות]. כל תפילתן של ישראל אינה אלא על בית המקדש, "מרי יתבני בית מקדשא, מרי, מתי יתבני בית מקדשא" (בראשית רבה יג, ב).

חז"ל העניקו לביטוי 'שיח השדה' שתי משמעויות: האחת - 'שיח' מלשון שיחה, 'השדה' כמשמעו. היינו, שיחתם של האנשים אינה אלא על ענייני השדה, על הקרקע, ועל החמירות, עד כמה הצליחה האדמה בעשיית הפירות. ויש ל'שיח' משמעות שנייה, לשון תפילה: "ויצא יצחק לשוח בשדה", שהרי יצחק קראו לבית המקדש שדה; ושיחתן של ישראל, תפילתן של ישראל, היא אודות גילוי השכינה, בניין בית המקדש, ולא על צורכיהם האנוכיים. ואכן כל תפילות הימים הנוראים סובבות אודות גלות השכינה ותשוקתם של ישראל לגאולת השכינה ולתיקון העולם: "תן

פחדך על כל מעשיך", "וייראוך כל המעשים", "ויקבלו כולם את עול מלכותך", "ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך".

וכבר האריך בזה ר' חיים מוולוז'ין ב'נפש החיים', וכתב שזה העיקר הגדול של התפילה:

לכוון רק להוסיף כח בקדושה... להעביר רוח הטומאה מן העולם ולתקן עולם במלכותו ית"ש, ולא על ענייני עצמו כלל. ועינינו הרואות בנוסח התפילה בראש השנה, שהוא מסודר מראשו ועד סופו רק על כבוד מלכותו ית"ש, שיתעלה כבתחילה קודם חטא אדה"ר... ואמנם תכלית הכוונה צריך שתהיה רק צורך גבוה. כי במקום שיש חילול שמו ית', כגון צרת ישראל 'באמור להם עם ה' אלה', והמה מוכים ומעונים, מחויבים לבקש ולשפוך שיח לפניו ית"ש על חילול שמו ית' ואך למען שמו יעשה. וגם היחיד על צער, אף אם אין חילול השם בדבר, יש מקום גם כן לבקש לפניו ית' על גודל הצער של מעלה בזמן שהאדם חי בצער למטה, כמאמרם ז"ל, 'אמר ר' מאיר בזמן שהאדם מצטער שכינה מה אומרת, קלני מראשי, קלני מזרועי' (סנהדרין מו ע"א) (נפש החיים שער ב, פי"א).

וביאר בזה ב'נפש החיים' את דברי המשנה במס' ראש השנה:

'והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל' (שמות יז, יא), וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא, בזמן שישראל מסתכלים כלפי מעלה ומכוונים לבם לאביהם שבשמים, היו מתגברים (ר"ה פ"ג, ח).

ופירש שם, שאין הכוונה לפעולה הפיסית של הרמת העיניים כלפי מעלה, אלא "שלא היתה צעקת תפילתם לפני ית"ש על צערם, אלא רק על חילול שם אביהם שבשמים ית"ש". איזה חילול ה' נורא יהיה בעולם אם העמלקים ינצחו!

ומקור הדברים הוא במה שדרשו חז"ל בתפילת חנה: "והיא מרת נפש, ותתפלל על ה' (שמ"א א, י) - "שהטיחה דברים כלפי מעלה" (ברכות לא ע"ב). "רוצה לומר, הגם שהיא עצמה היתה מרת נפש, עם כל זה השליכה צערה מנגד, ולא איכפת לה להתפלל על זה כלל, אלא שהטיחה דברי

תפילתה לפניו ית"ש, על הצער של מעלה הנעשה מחמת שהיא שרויה
עתה בצער" (נפש החיים שם, יב) *.

וכך דרשו חז"ל גם על משה. "ויתפלל משה אל ה'" (במדבר יא, ב). שהטיח
דברים כלפי מעלה. אל תקרי אל ה' אלא על ה' (ברכות לב ע"א). והן הן
הדברים שאמרו חז"ל שישאלו הסתכלו 'כלפי מעלה',

זה הדבר העומד בראש מעיינם של יודעי חן.

קמים נבוני לבב בחצות לילה וידיהם על חלציהם כיולדה, על צרת
העולם, צרת השכינה, צרת התורה, הם בוכים ומבכים, ויודעים
ומכירים את עומק הצער במקורו ובתולדותיו. יודעים הם שכל
הצרות והמחשכים, כל נהרי נחלי הדמים הנשפכים, כל התלאות
והנדודים, כל הבוז והמשטמה, כל הרשעה והזוהמה, אינם אלא
תולדה קלושה מהד הקול של אותו הצער העליון, צער השמים,
צער השכינה (אורות, עמ' ז).

ודברים חריפים נאמרו בתיקוני זוהר על המתעלם מצער השכינה ומבקש
רק על צרכי עצמו, וזה לשונו:

"ויהי היום ויבואו בני האלוקים להתייצב על ה'" (איוב א, ו), "ויהי היום"
- דא יומא דדינא, ראש השנה. "ויבואו בני האלוקים להתייצב על ה'"
- ודאי למתבעא עלבוניה, דכולהו צווחין ככלבא, הב הב, לב לן חיי,
הב לן בני, הב לן מזוני, הב לן סליחה וכפרה. "ואין איש שם על לב"
לבקש עלבוניה דמאריה ושמו המחולל בגויים, כמה דאת אמר "כי יד
על כס י-ה", שאין השם שלם ואין הכסא שלם (תיקוני זוהר ו, כב).

"ימלא ה' כל משאלותיך" (תהלים כ, ו) - שכל משאלותיך יהיו, שימלא שם
השם ולא ישאר כשהוא חסר.

* כיהודה ועוד לקרא, מן הראוי להביא כאן מדברי הנשיא שז"ר על ד"ר נחמן סירקין, מהוגי
הדעות הסוציאליסטים, שלחם רוב ימיו נגד המסורת והדת. ערב הימים הנוראים טיילו השניים
בשטוקהולם, וסירקין הפליג בפירוש ערכה הפיוטי ותוכנה הסוציאלי הנשגב של תפילת ראש
השנה. הוא התמתח כולו - סיפר שז"ר - הרים את שתי ידיו, ובענונוני כל גופו החל להתפלל לפני,
לפי כל כללי הנוסח של בעל תפילה, "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון
מהארץ". אתה יודע, פנה אלי, בכל ניסוחי הפרוגרמות הסוציאליסטיות שאנו עמלים על יצירתם,
ממרקס ועד היום, עוד לא הצלחנו לבטא את אשר נחוץ לנו בפשטות בהירה ובמצמוץ כזה של
מילים, כמו התפילה היהודית הזאת.

תשלום השם והכיסא

חסרון השם והכיסא נתן עניין רב לדורשי רשומות לעסוק בו. "כי יד על כס י-ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור" (שמות יז, טז). "ה' אינו אומר כן אלא י-ה. א"ר לוי בשם ר' חמא בי רבי חנינא, כביכול כל זמן שזרעו של עמלק בעולם, לא השם שלם ולא הכסא שלם. נעקר זרעו של עמלק - הכסא והשם שלם" (פס"ר פי"ב). ובס' הפרדס לרש"י הביא נוסח שונה במקצת "נשבץ הקב"ה שאין השם שלם ואין הכיסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק".

החסרון שבכיסא הוא האות א', והחסרון שבשם - האותיות ו' וה'.

ואז יהיה השם והכסא על השלמות, שהרי ג' אותיות שהן אל"ף, ה"א וא"ו, הם תשלום השם והכסא, ועל זה אמר דוד ע"ה "כי בחר ה' בציון אוה' למושב לו". ואמר, לעתיד, כשהקב"ה יבחר בציון, אז ישב על כסא שלם, וזהו לשון "אוה", שהוא תשלום השם והכסא, וכן אמר דוד ע"ה "האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה" (תהלים ט, ז), וכתוב "וה' לעולם ישב כונו למשפט כסאו" (שם שם, ח), "וה' לעולם ישב" - הרי השם שלם, "כונו למשפט כסאו" - הרי הכסא שלם (רבנו בחיי, שמות, סוף פרשת בשלח).

צירוף ג' אותיות אלו החסרות מלבד לשון 'אוה', ביטוי נוסף יש לו - 'הוא'. וכבר מצאו רמז לכך בנוסח הברכה שבקריאת שמע של שחרית: "לדור ודור הוא קיים ושמו קיים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קיימת". "לדור ודור - דכל זה סובב הולך לעת אשר תושלם מלחמת ה' בעמלק מדור דור, ואמר לדור ודור הוא קיים ושמו קיים וכסאו נכון, כלומר יתמלאו ג' האותיות החסרות שהן 'הוא', ויהיה שמו של הקב"ה קיים במלואו, וגם כסאו יהיה נכון, ומלכותו ואמונתו לעד קיימת (ר' משה ליב שחור, אבני שהם, סוף פרשת בשלח).

ברם תיבת 'הוא' איננה רק צירוף ג' האותיות החסרות בשם ובכיסא, אלא משמעות עמוקה לה. "ותשקין את אביהן יין בלילה הוא" - היה ראוי שיאמר בלילה ההוא, אלא מלת 'הוא' שמו של הקב"ה. וזהו שדרשו חז"ל שהקב"ה סייע באותו מעשה, ונזדמן להם יין במערה". וכן: "ויהי הוא טרם כילה לדבר" - יש להתבונן בתוספת מלת 'הוא', כי היה הכתוב ראוי

לומר 'ויהי ככלותו לדבר', אבל מלת 'הוא' שמו של הקב"ה, וכן 'הוא' עשנו ולו אנחנו', 'ועבד הלוי הוא', נרמז בלשון 'הוא' כי היה סיוע אלוקי בשליחות ההיא" (רבינו בחיי, בראשית כד, טו).

בטעמו של דבר, מדוע מכונה הקב"ה בשם הנסתר 'הוא', העמיק בספר 'שערי אורה' וזה לשונו:

הכתר העליון הנקרא אין סוף, הנקרא אהי"ה, אינו מושג לא לשר, לא למלאך, ולא לנביא בעולם, כי אפילו משה רבנו ע"ה אדון כל הנביאים לא דיבר כי אם עם השם הוי"ה ית'... ולפי שאין בנו כח להשיגו, אין אנו מספרים עמו לנוכח, כמו שמספר עם אחר לנוכח ואומר לו בלשון אתה... אלא בלשון הוא אנו קוראים אותו... והספירה הזו נקראת בתורה במקומות הרבה בדרך רמז 'הוא', והנני מבאר. דע, כי בהיות ספירת הכתר נסגרת ונעלמת, אין מי שיוכל להתבונן בה דבר... ולפי רוב התעלמותה נקראת בתורה בלשון 'הוא', ולפיכך אמר 'והוא רחום יכפר עוון', ואל זה רמז 'צדיק וישר הוא', וכן בשאר כל המקומות שתמצא לשון 'הוא', מדבר בשם ית', יש לך להתבונן בעומק רמזיו... וכן 'הוא תהלתך והוא אלקיך', 'כי הוא אלקינו ואנחנו עם מרעיתו', 'הוא האלקים', וצריך להתבונן בכל התורה כיוצא באלו המקומות... ודבר זה עמוק עד מאד, צריך אדם למוסרו בקבלה פה אל פה... וכן מה שאמר 'ראו עתה כי אני אני הוא' (שערי אורה, סוף שער ה) *.

וכן הוא בזוהר: "אלקים הבין דרכה והוא ידע מקומה" (איוב כח, כג) - דא טמירא מכל טמירין וסתימא מכל סתימין, דאיקרי 'הוא' ולא ידיע בשמיה" (זהר ח"א, דף מט ע"א).

בזה יובנו כמה דרשות חז"ל כגון: "וישכב עמה בלילה הוא" - מלמד שהקב"ה סייע באותו מעשה" (נדה לא, ע"א). "ויקם בלילה הוא" - מה תלמוד לומר הוא, אלא שכינה עמו לעוזרו" (לקח טוב, בראשית לב, כג). "ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה" - מלמד שראתה שכינה

* ר' יוסף ג'יקטיליה (ממקובלי ספרד מהמאה ה-13 למנינים). בשער הספר: "ספר שערי אורה חיבר החכם בחכמת הקבלה, המקובל האלקי כהר"ר יוסף ג'יקטיליא, והעיד עליו איש אלקים נורא הארז"ל שהספר הזה הוא מפתח גדול ומאיר עיניים באספקלריא המאירה בחכמת הקבלה". ע"כ.

עמו" (סוטה יב, ע"ב), שלא נאמר "ותראה את הילד", אלא "ותראהו", כאילו נאמר "ותראה הוא", ומכאן שראתה שכינה.

וכן בשעת הקפת המזבח בסוכות. לדעת תנא קמא היו אומרים "אנא ה' הושיעה נא", ולדעת ר' יהודה "אני והו הושיעה נא" (סוכה מה ע"א). ופירש"י ש"אנא ה'" ו"אני והו" מניין של כל אחד מהם בגמטריה שווה - שבעים ושמונה. ובעניין משמעותן של המילים "אני והו" כתב רש"י, שהן משבעים ושנים שמות הנקובים בג' המקראות בפ' בשלח "ויסע מלאך וכו', ויבא בין מחנה וכו', ויט משה את ידו וכו'", ששלשתם בני ע"ב אותיות. מצרפים אות ראשונה של הפסוק הראשון, אחרונה של האמצעי, וראשונה של האחרון, וכך נוצרים שבעים ושניים צירופים של שמות, ומהם ב' השמות "אני" ו"הו". וכתבו שם התוספות, "ועדיין צריך טעם לזה למה נשתנו שני שמות הללו דאמרינן להו טפי מאחריני, משום דדרשינן באיכה רבתי קרא דכתיב ביחזקאל 'ו א נ י בתוך הגולה' (יחזקאל א, א), וקרא דכתיב בירמיהו 'וה ו א אסור בזיקים' (ירמיהו מ, א), כביכול הוא עצמו, והיינו הושענא, שיושיע לעצמו". כלומר, לדעת ת"ק הבקשה "אנא ה' הושיעה נא", היא בקשה לישועת האדם המבקש, ובא ר' יהודה ומוסיף שמן הראוי לבקש גם את ישועת ה', וע"כ יש לומר "אני והו הושיעה נא", כלומר, שיושיע לעצמו.

נחזור עתה לעניינינו. הכרתת זרעו של עמלק היא אפוא "תשלום השם והכיסא" - מילוי ה"הוא", ובכינוי זה מתמקד כל חזון אחרית הימים שביטויים הממשי הוא "היום ההוא":

'ה' מלך תגל הארץ' - ללמדך שאין בעולם גילה כל זמן שמלכות אדום קיימת, ואין השם שלם ואין הכסא שלם, שנאמר 'כי יד על כס י-ה'. וכיון שימלוך ה' בתוך גלות רביעית, מיד 'והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד'. ואז תהיה הממשלה להשי"ת לבדו, כענין שנאמר 'ונשגב ה' לבדו ביום ההוא', וכתוב 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד' (מדרש תהילים, צ).

“וייתכן לרמוז במלת ‘ההוא’, אותיות ‘הוא’ שחסרים מן השם והכסא. ור”ל ביום שיחזרו למקומן, ויהיה השם והכסא על השלמות, יהיה ה’ אחד ושמו אחד” (רבנו בחיי, שמות, סוף פרשת בשלח). והיינו ‘ביום ההוא’, ביום שיתגלה ‘הוא’, אז יהיה ה’ אחד ושמו אחד*.

והיא הכוונה העמוקה הגנוזה ביסוד אמירת קדיש על פי פירושו של רש”י.

הקדיש

תניא, אמר ר’ יוסי: פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל, בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפילתי... ואמר לי בני מה קול שמעת בחורבה זו? ואמרתי לו, שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי

* ע”פ יסוד זה נראה להסביר סדר ההפטרות שבשבע דנחמתא, ונקדים תחילה את דברי האבודרהם: “ואומר במדרש על דרך צחות, כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות ‘נחמו נחמו עמי’, כלומר שהקב”ה אמר לנביאים נחמו נחמו עמי. על זה משיבה כנסת ישראל ‘ותאמר ציון עזבני ה’, כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ‘עורי עורי לבשי עת זרוע ה’ עורי כימי קדם’. ובמקומות שמפטירין במקום ההפטרה זו ‘עניה סוערה לא רוחמה’, כלומר, הנביאים חזרין ואומרים לפני הקב”ה הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו. על זה חוזר הקב”ה ואומר ‘אנכי אנכי הוא מנחמכם’. ואומר עוד ‘רני עקרה לא ילדה’, ואומר ‘קומי אורי כי בא אורך’. על זה משיבה כנסת ישראל ‘שוש איש בה’, כלומר, עתה יש לי לשוב ולשמוח ‘תגל נפשי באלהי כי הליבשיני בגדי ישע’ וגו’ (אבודרהם, סדר הפרשיות וההפטרות).

ע”פ הדברים האמורים לעיל, נראה אולי לפרש את סדר ההפטרות בדרך הבאה. לפני יציאת מצרים נאמר למשה “וארא אל אברהם וכ’ בא-ל שדי ושמתי ה’ לא נודעתי להם”. ופירושו שם, שעד עתה היתה ההשגחה בשם אלוקים, דבר המורה על ההנהגה הטבעית, אך מכאן ואילך הבטיחם הקב”ה שגאולתם תהיה בשם ההויה-ה, שהיא למעלה מן הטבע. על כן אמר להם “אני ה”.

מעתה, כאשר אומר להם הנביא “נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם”, מעורר הדבר תרעומת אצל ישראל. הרי הקב”ה הבטיחם שהגאולה תהיה בשם ההויה-ה, ומדוע פונה אליהם הנביא בשם אלקים, ועל כן “ותאמר ציון עזבני ה’ וה’ שכחני”. והנביא חוזר ואומר “עניה סוערה לא נוחמה”, והקב”ה מכיר בצדקת הטענה ואומר להם לישראל, שאכן הפעם תהיה הגאולה בשם הגדול, “אנכי אנכי הוא מנחמכם”, בשם הנסתר, הוא. וכבר הזכרנו בשם הזה, ששם זה הוא “טמירא מכל טמירין ולא ידוע בשמיה”. ואכן כך נאמר שם בהמשך הנבואה “לכן ידע עמי שמי, לכן ביום ההוא, כי אני הוא המדבר אליכם”. שאף שהשם הוא נסתר, מעתה יהיה ידוע, ויתברר “כי אני הוא”, עניין אחד הוא.

ולאחר דברי הנבואה שמחים ישראל ואומרים “שוש איש בה”. ומסיימים את שבע הנחמתא במילים אלו: “בכל צרתם לא צר ומלאך פניו הושיעם, באהבתו ובחמלתו הוא גאלם וינשאם וינטלם עד עולם”. עד עתה היה ה’ עמם בצרה, והישועה היתה ע”י מלאך. מכאן ואילך – הוא גאלם. וזו תהיה ישועה נצחית, “וינטלם וינשאם כל ימי עולם”.

והגליתים לבין האומות. ואמר לי, חייך וחיי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך, אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך. ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמייה הגדול מבורך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר, אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם (ברכות ג, ע"א).

וכתבו שם התוספות בד"ה ועונין, וז"ל:

מכאן יש לסתור מה שפירש במחזור ויטרי 'יהא שמייה רבא', שזו תפילה שאנו מתפללין שימלא שמו, כדכתיב 'כי יד על כס י-ה', שלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק. ופירושו כך: 'יהא שמייה' - שם י-ה - רבא', כלומר, שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם; ו'מבורך לעולם' הוי תפילה אחרת, כלומר, ומבורך לעולם הבא, וזה לא נראה, מדאמר הכא 'יהא שמייה הגדול מבורך', משמע דתפילה אחת היא, ואינו רוצה לומר שיהא שמו גדול ושלם, אלא יהא שמו הגדול מבורך.

ברם רש"י ובית מדרשו פירשו, ש"יהא שמייה הגדול מבורך" היא בקשה שהשם שהוא עתה חסר, יימלא ויהיה שלם. וכך כתב רש"י בספר הפרדס:

'יתגדל ויתקדש', והאיך יכול אדם להגדיל שמו של הקב"ה, שמא חס ושלום כביכול חסר הוא? אין, ודאי חסר הוא, דכתיב 'כי יד על כס י-ה', וכשהוא אומר 'כס י-ה', הרי שהן חסרין אותיות, לכן אנו מתפללין יתגדל ויתקדש. כלומר, יהי רצון מלפני מי שאמר והיה העולם, שיגאלנו מבין האומות, ויגדל שמו להיות שלם (יג ע"ב).

אוזן רגישה תשמע במילותיו של רש"י את היסוד של תשלום השם והכיסא, שכן על השאלה הרטורית של רש"י - "וכי השם חסר הוא?" - הוא משיב, "אין, ודאי חסר הוא, דכתיב 'כי יד על כס י-ה'", הרי שחסרים מן השם והכסא האותיות 'הוא', ותפילתנו באמירת "יהא שמייה רבא" היא, שהשם החסר יגדל להיות שלם, ויושלמו האותיות "הוא".

מכאן נבין, מדוע ניסחו חז"ל את פתיחת הקדיש בשני הפעלים "יתגדל

**ויתקדש²; שכן הן רומזות על שלמות השם התלוי במחיית שם עמלק.
ואלו דברי הטור:**

‘יתגדל ויתקדש’ הוסד על פי המקרא ‘והתגדלתי והתקדשתי לעיני הגויים’ (יחזקאל לח, כג), האמור במלחמת גוג ומגוג, שאז יתגדל שמו של הקב”ה, דכתיב ‘ביום ההוא יהיה ה’ אחד ושמו אחד’.

שמייה רבא, יש מפרשים שם י-ה רבא, שאנו מתפללים על שם י-ה שאינו שלם, שיתגדל ויתקדש ושיחזור להיות שלם, והיינו לעת הגאולה שינקום מעמלק, שנשבע שלא יהיה שם השם שלם עד שינקום ממנו, דכתיב ‘כי יד על כס י-ה’, שאין הכסא שלם ואין השם שלם אלא לאחר שינקום ממנו, ואז יהיה השם שלם וגם הכסא, דכתיב ‘האויב תמו חרבות לנצח’, וכתוב ‘וה’ לעולם ישב כונן למשפט כסאו’, הרי השם שלם והכסא שלם” (טור אורח חיים, סימן נו)*.

מלחמת גוג ומגוג היא המלחמה האחרונה במלחמתנו עם עמלק, ועליה נאמר ‘מלחמה לה’ בעמלק מדור דור’, ואז יתוקן החסרון ‘כי יד על כס

* ‘מעשה זה היה מספר הגר”ח זצ”ל, ובשעה שהיה מספר, היו עיניו יורדות דמעות, וקולו עטוף אהבת ישראל. פעם אחת נתבקשו שני גדולי הדור הנצי”ב מוולח”ין זצ”ל, והגאון ר’ יצחק אלחנן ספקטור מקובנה זצ”ל, לנסוע לפטרבורג העיר, בירתה של רוסיה הגדולה, להשתדל אצל גדולי המלכות בענין נוגע לכלל ישראל שבגלות רוסיה הדוויה.

צרותיהם של ישראל רבות הן, וקושי לבבם של עריצי ושונאי ישראל קשה כצור. עמלו השניים וטרחו, ומתוך כך התארכה שהייתם בפטרבורג עד בוא “הימים הנוראים”. לא ביקשו להם, שני גדולי ישראל מקום מפואר וגדול להתפלל בו, התכנסו ובאו להם עם “עמך” ישראל, והלכו להתפלל בבית הכנסת של “הקאנטוניסטים” (הם אותם חיילים יהודים אומללים, שנלקחו בזרוע אכזרית מבית הוריהם בעודם ילדים, ושירתו בצבא הצאר כל ימי חייהם, או לפחות עשרים וחמש שנה, ולהם היתה “זכות ישיבה” בכל ערי רוסיה, אף בערים שמחוץ “לתחום המושב” היהודי. ופטרבורג היתה בכלל הערים האסורות בישיבה לשאר היהודים).

את דברי ההתעוררות שדרש “זקן הקאנטוניסטים” שמעו שני גאוני ישראל בהתפעמות הנפש. וכה אמר הקאנטוניסט הזקן: “אחים יקרים, אחינו כל בית ישראל בכל מקום שהם מתפללים בשעה זו לפני הקדוש ברוך הוא, ומבקשים בני, חיי ומזוני. ואילו אנו, חיילי הקיסר, על מה נתפלל? אם על בני? הרי אסור לנו לשאת נשים ולהוליד בנים, שכן כל חיינו נתונים ומוקדשים לקיסר ולמולדת. אם על חיים, מה אנו ומה חיינו! שבכל שעה ושעה, ובכל רגע ורגע אנו חייבים למסור נפשנו, כדי להגן על המולדת. ואם על ‘מזונות’, הרי הקיסר ירום הודו, דואג לנו וכבר הכין לנו מזון ואכסניה לשנים רבות! אין לנו להתפלל בשביל עצמנו על שום דבר בעולם. אי לזאת, הבה אחים ונתפלל ‘יתגדל ויתקדש שמייה רבא’, שיתגדל ויתקדש שמו של מלך מלכי המלכים בכל העולם, ויכירו כל העמים במלכותו יתברך”.

מיד זלגו עיניהם של כל הנוכחים דמעות, וכולם יחד געו בבכי נוראה ואמרו “יתגדל ויתקדש שמייה רבא” (שי לתורה).

י-ה', ויהיה השם שלם והכסא שלם, ויקוים 'והתגדלתי והתקדשתי לעיני הגוים. ולכך אנו מתפללים 'יתגדל ויתקדש שמייה רבא'.

ויפה כתב הסופר הדגול ש"י עגנון בטעם אמירת קדיש אחר מיתתו של כל אדם מישראל, תחת הכותרת "אחר מיטתן של הרוגי ארץ ישראל":

מלך בשר ודם שיוצא למלחמה על אויביו, מוציא חילותיו להרוג וליהרג. ספק אוהב את חילותיו ספק אינו אוהב את חילותיו, ספק הם חשובים בעיניו ספק אינם חשובים בעיניו, ואפילו חשובים הם בעיניו חשובים הם כמתים, שכל היוצא למלחמה, מלאך המות כרוך בעקבו ומתלווה לו להרגו. פגע בו חץ או סיף או חרב או שאר מיני כלי משחית ונהרג, מעמידין אחר במקומו, ואין המלך מרגיש בחסרונו, שאומות העולם מרובים. נהרג אחד מהם יש לו למלך הרבה כנגדו.

אבל מלכנו, מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, מלך חפק בחיים, אוהב שלום ורודף שלום, ואוהב את ישראל עמו ובחר בנו מכל העמים, לא מפני שאנו מרובים חשק ה' בנו, כי אנו מעט מכל העמים. ומתוך אהבתו שאוהב אותנו ואנו מעטים, כל אחד ואחד מעמנו חשוב לפניו כלגיון שלם, לפי שאין לו הרבה להעמיד במקומו. נפקד חס ושלום אחד מישראל, באה פחת בלגיונותיו של המלך, ובאה תשות כח כביכול במלכותו יתברך, שהרי מלכותו חסרה לגיון אחד מלגיונותיו, ונתמעטה חס ושלום גדולתו יתברך.

לפיכך מתפללין ואומרים אחר כל מת מישראל 'יתגדל ויתקדש שמייה רבא', יגדל כח השם ולא יבוא תשות כח לפניו יתברך, ויתקדש בעולמות שברא כרצונו. ולא נפחד על עצמנו, אלא מהדר גאון קדושתו יתעלה. וימליך מלכותיה, שתתגלה ותראה מלכותו בשלמות, ולא יתמעט ממנה חס ושלום. בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל במהרה בזמן קרוב, שאם מלכותו גלויה בעולם, שלום בעולם וברכה בעולם ושירה בעולם ותשבחות בעולם ונחמה גדולה בעולם וישראל קדושים אהובים בעולם וגדולתו גדלה והולכת ומתרבה ואינה מתמעטת לעולם.

אם כך אנו מתפללים ואומרים אחר כל אחד שמת, קל וחומר

על אחינו ואחיותינו הנאהבים והנעימים בני ציון היקרים, הרוגי ארץ ישראל, שנשפך דמם על כבוד שמו יתברך ועל עמו ועל ארצו ועל נחלתו. ולא זו בלבד, אלא כל הדר בארץ ישראל הוא מלגיונו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שהפקידו המלך שומר בפלטרין שלו. נהרג אחד מלגיון שלו, אין לו כביכול אחרים להעמיד במקומו.

לפיכך אחינו כל בית ישראל, כל המתאבלים באבל הזה, נכוון את לבנו לאבינו שבשמים מלך ישראל וגואלו, ונתפלל עלינו ועליו כביכול, יתגדל ויתקדש שמייה רבא בעלמא די ברא כרעותיה וימליך מלכותיה ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה, וכן כל הפרשה כולה. ונזכה ונחיה ונראה עין בעין, עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל אמן" (ש"י עגנון, סמוך ונראה, עמ' 288*).

רצון שכני סנה

אכן, על שאלתו של רש"י "וכי היאך יכול אדם להגדיל שמו של הקב"ה", יש להשיב: זהו רצונו של מקום. ואכן כך נאמר לר' ישמעאל בעת כניסתו להקטיר קטורת: "וראיתי אכתריאל י-ה ה' צ-באות שהוא יושב על כסא רם ונשא, ואמר לי ישמעאל בני ברכני (ברכות ז ע"א). ואכן בברכות שאנו מברכים כמה פעמים ביום - ברכות המבטאות את תמצית היהדות - מונחת ההכרה בגודל תפקידו ושליחותו של האדם, שכביכול הקב"ה זקוק לעזרתנו ולברכותינו.

וכשאין ישראל מברכים ומקלסים להקב"ה, הוא כביכול ממרר בבכי:

באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו, וכיון שנשרף אמר להם הקב"ה: שוב אין לי מושב בארץ, אסלק שכינתי ממנה

* "בעיתים הללו אשר הספרות החילונית מליאה ברעל נגד כל קודש, ואינה נרתעת גם ממה שבוגדת בעצמיותה, ואינה מרגישה כי חיצים מורעלים שולחת לנפשה, כמה יקרה ונחוצה לנו ספרות כזאת, היוצאת מאיתנו של כבוד מעלתו, שהיא טהורה. ומתוך סגנונו הנפלא, המיוחד לו, היא נחדרת גם ללבבות הרחוקות. שכרו גדול למאוד בזה ובבא" (הרב חרל"פ זצ"ל במכתב לעגנון. שירת הים עמ' 234)

ואעלה למכוני הראשון... באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר: אוי לי, מה עשיתי, השריתי שכינתי למטה בשביל ישראל, ועכשיו שחטאו חזרתי למקומי הראשון, חס ושלום שהייתי שחוק לגויים ולעג לבריות. באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו ואמר לפניו: רבש"ע אני אבכה ואתה לא תבכה. אמר לו: אם אין אתה מניח לי לבכות עכשיו, אכנס למקום שאין לך רשות להכנס ואבכה, שנאמר 'ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה'* (ירמיה יג, ז) (איכה רבה, פתיחתא כד).

ומדוע אין הקב"ה מקים את המקדש, אם חסרונו כל כך מעיק לו? הרב סולובייצ'יק מספר שכשהיה ילד קטן למד תורה אצל מלמד חסידי, ובערב תשעה באב למדו מדרש זה, והוא ברוב תמימותו שאל את המלמד את השאלה הזאת, והמלמד השיב לו: אילו היית בקי, חביבי, בעניני חב"ד, היית מבין כי בענינים מרובים צריך שתהא תחילה התעוררות מלמטה - התעורותא דלתתא. באותה שעה, מודה הרב, שלא ירד לסוף דעתו של רבו, אך לאחר שנים נתחווירו לו השאלה והתשובה.

רבש"ע הוא כל יכול בכל, אך כאשר שמו הגדול עצמו מתחלל, על כנסת ישראל לקנא ולהלחם למען שמו. קידוש השם מתחיל לעולם מלמטה ולא מלמעלה. ואמנם בדבר הזה דנו מטטרון והקב"ה... למה אתה בוכה, הלא אתה הכל יכול... במאמר אחד אתה יכול להחזיר את העטרה ליושנה... השיב לו רבש"ע... באין ישראל מקדישים אותי מלמטה למעלה, תש כוחי כביכול להושיע עצמי, ועל שכינתי להסתלק (הרב י"ד סולובייצ'יק, ימי זיכרון, עמ' 38).

חז"ל דרשו זאת מהפסוק בספר איוב "תקרא ואנכי אענך, למעשי ידיך תכסוף" (איוב יד, טו):

אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבש"ע תקרא ואנכי אענה, כל מה שאתה גוזר אני מקיימת, אלא למעשה ידיך תכסוף. יש אדם מתאווה למעשה ידיו? ואין תכסוף אלא לשון תאוה, שנאמר 'ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספה' וגו' (בראשית לא, ל), הוי למעשה ידיך

* ודרשו חז"ל: "מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם" (חגיגה ה, ע"ב).

תכסוף, שאתה מתאוה למעשי ידיך. אתה סובל את כל העולם, דכתיב 'אני עשיתי ואני אשא אני אסבול' (ישעיהו מו, ד), ואתה מצוה את בני קהת להיות נושאים כבודך, שנאמר 'ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקודש עליהם' (במדבר ז, ט), הוי למעשה ידיך תכסוף. אתה זן את כל העולם, ואתה מצוה אותן להקריב את קרבני לחמי (שם כח, ב) - אתה מאיר לכל העולם ואתה מצוה להעלות נר תמיד וכו' (תנחומא, פרשת תצוה, ב).

המהר"ל רואה בתלות כביכול של הקב"ה בישראל, את רצונו הגדול ביותר. הוא לומד זאת מדברי רש"י לברכתו של משה ליוסף. "וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו וכו' ורצון שוכני סנה" (דברים לג, יג-טז), וביאר שם רש"י: "ותהא ארצו מבורכת מרצונו ונחת רוחו של הקב"ה הנגלה עלי תחילה בסנה". והוסיף המהר"ל ב'גור אריה': "על דעת רש"י זכר דבר זה שנגלה עליו בסנה על שם 'עמו אנכי בצרה' (תהלים צא, טו), אין לך רצון יותר מזה". וצריך להבין כיצד מתקשר הרצון הגדול של הקב"ה לקיים את ישראל, כדי שיגדלו שמו בעולם, לגילוי בסנה.

על המחזה בסנה אמרו במדרש:

א"ר ינאי היינו הוא דכתיב 'פתחי לי אחותי רעיתי תמתי' (שה"ש ה, ב), מה התאומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו מרגיש, כך אמר הקב"ה כביכול 'עמו אנכי בצרה', ונאמר 'בכל צרתם לו צר' (ישעיהו סג, ט) (שמות רבה ב, ה).

וביאר המהר"ל דבריהם על פי המדרש על הפסוק "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה, בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו" (שיר השירים ג, יא):

א"ר יוחנן שאל ר' שמעון בר יוחאי את ר' אלעזר בר' יוסי, אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו... א"ל משל למלך שהיתה לו בת יחידה, והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי, ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אחותי, ולא זז מחבבה עד שקרא אותה אמי. כך היה מחבב יותר מדאי הקב"ה לישראל וקראן בתי, הה"ד 'שמעי בת וראי' (תהלים מה, יא), ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי, שנאמר 'פתחי לי אחותי רעיתי' (שיר השירים ה, ב),

ולא זז מחבבן עד שקראן אמי, שנאמר 'הקשיבו אלי עמי ולאומי
אלי האזינו' (ישעיהו נא, ד), ו'לאמי' כתיב. עמד ר' שמעון ונשקו על
ראשו ואמר אילו לא באתי אלא לשמוע מפיו הטעם הזה דיי (שיר
השירים רבה ג, כא).

וביאר המהר"ל, שלכל דבר ישנה סיבה ועילה, והוא המסובב והעלול מן
העילה. והקב"ה הוא סיבה ועילה לכל, והוא בפרט עילה לישראל, והם
עלולים ממנו, ועל כן ישראל נקראים בת, שהאב הוא העילה לבתו. וכאשר
העילה והעלול מתחברים יחדיו, נקראים ישראל בשם אחותי. וכאשר
הבחינה היא מצד שאי אפשר להיות בלא ישראל, הרי העילה כביכול
צריכה אל העלול, וישראל כביכול סיבה לו, ועל כן נקראים ישראל בשם
אם. ומבחינה זו, כשישראל נמצאים בצרה, שייך לומר "עמו אנכי בצרה"
(גבורות ה', כג).

וכן כתב המהר"ל בפרשת הסנה:

עמו אנכי בצרה, אין הכוונה שהוא בצרה, חס ושלום לומר כך, אך
פירושו שהוא יתברך אסור בזיקים בישראל, והוא עמהם תמיד.
לכך כאשר ישראל בצרה אין מלכותו בשלמות, לפיכך היה נראה
לו בסנה, המורה על כך שאין מלכותו בשלמות, וזה הפירוש 'עמו
אנכי בצרה', רוצה לומר שהוא עם ישראל בצרה, ומאחר שהוא
עמהם בצרה אין מלכותו בשלמות, לפיכך נגלה מתוך הסנה (גור
אריה, שמות ג, ב).

וזהו הרצון הגדול של בורא עולם, לקיים את ישראל גם בזמן השפל
והגלות, כיוון שמציאותו בעולם תלויה במציאותם של ישראל. וזהו הרצון
שכל הבריאה תלויה בו. ושבים אנו לדברי הרמב"ן שפתחנו בהם:

והנה, אם ישוב ויאבד זכרם... הנה תהיה כוונת הבריאה באדם
בטלה לגמרי... ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם,
שיהיה רצון מלפניו להקים לו לעם כל הימים, כי הם הקרובים
אליו והיודעים אותו מכל העמים (רמב"ן, דברים לב, כו).

הרצון הגדול של רבש"ע מתגלה בחורב במתן תורה לישראל, שהרי
תנאי התנה הקב"ה עם הבריאה, והכל תלוי ועומד עד שיקבלו ישראל את

התורה. א"כ, הרצון האלוקי לקיום הבריאה תלוי בישראל. אולם כדי שלא נעלה על הדעת שיש לישראל חילוף ותמורה ושאפשר גם בלעדיהם, הוא מתגלה גם בסנה ללמד ש"עמו אנכי בצרה", שתלותה של התגלות האלקות בקיומם של ישראל כל כך גדולה, עד כי הוא יורד עמם לגלות, והוא יחד עמם בצרתם. ולא יעלה על הדעת שכאשר ישראל בשפל המדרגה בגלות, יחליפם בעם אחר כדי לקדם את מטרותיו. אדרבא, הוא כביכול נגרר אחריהם: "ורצון שוכני סנה – אין לך רצון גדול מזה".

ונראה שדבר זה קשור ליוסף דוקא, שהוא היה הראשון שגילה את היסוד של "עמו אנכי בצרה", בהיותו בבית הסוהר - "כי ה' אתו" (בראשית לט, ג), שגם בתוככי הכלא המצרי, הייתה שכינה עמו.

דומה, כי נאה לסיים את הדברים בסיפורו של ר' שלמה זלמן שרגאי, מי שהיה ראש מחלקת העלייה של הסוכנות. ואלו דבריו (הסיפור התפרסם בבטאון הקיבוץ הדתי, 'עמודים', תש"מ):

בעוזבי את פולין בפעם השנייה, היה זה בחצות הלילה. ליוו אותי ידידים וחברים משכבר הימים לתחנת הרכבת בוורשה, וגם אנשי השלטון הפולני. בשעת הפרידה, כשעמדתי על יד הקרון בתחנה, ניגשה אלי אישה ובקשה בפיה: יש לה אחות בירושלים שבעלה עובד ב"תנובה" ברחוב יחזקאל, ואביה הזקן נוסע אליה לירושלים ברכבת הזאת. בקשתה שאכניס אותו בתא שלי כדי שיימצא בחברה של יהודי. נעניתי לה, כמובן. עליתי יחד אתה לקרון והעברנו את אביה ואת כל חפציו - מטענו הדל לתא שלי. כשנכנסתי אחר כך לתא והתבוננתי ביהודי, ראיתי לפני פנים צהובים כשעוה, זקן לבן, עיניים מעוצבנות, וכולו פקעת עצבים. כשהתחלתי לשאול אותו מי ומה וכו', שתק ולא ענה דבר. שתקתי אף אני. אחרי זמן מה בקשני לעזור לו לפתוח את המזוודה שלו. בתוכה ראיתי שופר, פמוטים, בשמים להבדלה, טלית ותפילין, כמה ספרים וכמה כותנות, ועוד כמה חפצים. הוציא לו ספר 'נעם אלימלך' ועיין בו. לא ניסיתי שוב להיכנס איתו לשיחה, כי הרגשתי שזה לא רצונו.

לפני שהשתטחתי (אחרי המלחמה טרם היו בפולין ספסלים

מרופדים ולא קרונות שינה), לקחתי לי משהו לשתות, ושאלתי אם גם הוא מוכן לשתות משהו. נענע לראשו לאות הסכמה. מזגתי לו כוס. אחרי ששתה, התחיל לשוחח אתי, וסיפר לי בקיצור שהוא מגליציה, חסיד בעלז, שבע - ימים, אך גם שבע צרות. גולל לפני כל מה שעבר עליו תחת שלטונו של הצורר, איך ששיכל את אשתו ואחידים מילדיו ואיך ניצול, ועתה עולה הוא ל'ארץ החיים'. פתאום הפסיק ונדם. לא המשיך. נשאר יושב עצום עיניים. אחרי שתיקה מדכאת זו של כמה רגעים, יצאתי מן התא. בשובי מצאתיו שטוח על הספסל. אף אני השתטחתי על הספסל השני. אך לא יכולתי לעצום עין, וכל מחשבתי התרכזו באיש שממולי ובכל מה ששמעתי ממנו.

לפנות בוקר עם שחר קמתי להתפלל לפני שייכנסו ברכבת נוסעים לא – יהודים. האיש ממולי לא קם ולא נע, למרות שלא ישן. אחרי התפילה הוצאתי מאמתחתי משהו לשתות ולאכול. שאלתי אם רוצה משהוא לשתות. לא ענה. אחרי כמה שעות שאלתי שוב, והוא נענע לי בראש שהוא מוכן לשתות. וכך כמה פעמים ביום שתה משהו, אולם לא הוציא הגה מפיו. עיין בספר במקצת, ישב, שכב ושתק. שתיקתו היתה איומה והשרתה עלי דכאון נורא. לא ידעתי את נפשי.

אחרי חצות היום פתח ואמר: אחרי כל מה שעבר עלי ואחרי כל מה שעניי ראו, וד' לא ריחם ולא חמל - לא אתפלל אליו, ארגיזו גם אני. שתקתי ולא עניתי מאומה. אף הוא חזר לשתיקתו. לפנות ערב, כמעט החשיך, התחלתי לסדר לי את חפציי לרדת בפראג (הוא המשיך לפאריס), והנה בקשני פתאום לעזור לו להוריד את המזוודה, הוציא את הטלית והתפילין, התעטף בטלית, הניח תפילין ועמד להתפלל.

נדהמתי מהשינוי הפתאומי, ברם שתקתי ולא אמרתי מאומה. אחרי שסיים את תפילתו, פתח ואמר: על פי דין צריך להתפלל. וכי 'כביכול' אינו זקוק ואינו ראוי לרחמנות?! מה יש לו עכשיו בעולם? מי נשאר לו? ואם הוא ריחם עלי ונשארתי בחיים, זכאי הוא שארחם גם אני עליו, ולכן קמתי והתפללתי. סיים את דבריו

ודמעות זלגו מעיניו והתחיל לבכות בקול: אוי, א רחמנות אויך אויפן ריבונו של עולם, ביי וועמען איז ער געבליבען? [אוי, רחמנות גם על רבונו של עולם, עם מי הוא נשאר?] אף אני בכיתי אתו. נפרדתי ממנו מתוך דמעות ומתוך ברכה: להתראות בירושלים ונזכה לביאת המשיח.

תמונה מזעזעת זו לא תמחה ממני לעולם. אף היום מצלצלים באוזני דבריו: א רחמנות אויך אויפן רבונו של עולם, ביי וועמען איז ער געבליבען? זוהי כוחה של אמונה. ספרתי את הדברים לר' יהודה אבן שמואל ז"ל, ונוכח הסופר-המשורר חיים גראדה. שניהם הורידו דמעות, ואף אני לא יכולתי להתאפק ולשלוט בעצמי ושלושתנו בכינו. אחרי כמה רגעים אמר חיים גראדה: אני אכתוב על כך מסה. ור' יהודה אבן שמואל אמר: זהו כוחו של ישראל לאלקיו. הנשמה האלקית שביהודי חסיד בעלז זה, היא שהכריזה: רחמנות על רבונו של עולם. זה פירוש 'ובו תדבק... הוא תהילתך והוא אלקיך אשר עשה אתך את הגדולות (וגם בשעה שעשה אתך) את הנוראות האלה אשר ראו עיניך' (דברים י, כ-כא).